

CAL SOCIOLOGIA DE L'EDUCACIÓ

Autora:

Elsa Bernat

Llicenciada en sociologia

La importància de la sociologia és cabdal, però cal dir que és una ciència que sovint és mal entesa o menystinguda, i poc coneguda. Què fa un sociòleg? De què serveix la sociologia? Són preguntes freqüents encara avui dia. Peter L. Berger comença el seu llibre *Invitació a la sociologia* dient-nos que «existeixen molt pocs acudits sobre sociòlegs» com a anècdota per entendre el lloc estrany que ocupa aquesta disciplina en la nostra societat. Aquest llibre ens parla de què és (i què no és) la sociologia. Hauria de ser, doncs, lectura obligatòria per al professorat?

Aquest article vol defensar la sociologia en el món educatiu. La sociologia, com a ciència que estudia la societat, sempre ha parat molta importància a la institució escolar. Ara bé, la institució escolar ha parat atenció a la sociologia? L'escola és un dels espais (juntament amb la família, els mitjans de comunicació i el grup d'iguals) de socialització més importants, i això no es pot obviar. En un temps en què les escoles han optat per la psicologia com a ciència per resoldre els problemes dins de l'aula, i la política (en pro del corporativisme del professorat i les xifres d'èxit escolar) com a solució als problemes de la institució escolar, aquest article vol reivindicar el pes de la sociologia de l'educació i la necessitat de formar tant professors com alumnes i dotar-los d'una visió sociològica necessària ara més que mai.

Cal començar amb un concepte clau que ja s'ha apuntat: la socialització, el procés mitjançant el qual una persona s'adapta a l'entorn i esdevé un ésser social. Són molts els autors que han tractat aquest tema i d'altres que hi estan estretament relacionats. La sociologia de la cultura, per exemple, dóna moltes claus per entendre com els individus adquireixen una determinada cultura. Mitjançant el procés de socialització, els individus adquireixen una identitat determinada dins de la societat. Què es transmet amb la socialització? Categories de pensament, idees i creences, tradicions i valors, un univers simbòlic, una idea de pertinença a una determinada classe social, un capital cultural, uns hàbits, relacions de poder, etc. Aquests són alguns dels conceptes utilitzats pels sociòlegs per explicar aquest procés tan important i que ens ajuden a entendre què és la socialització.

El que s'adquireix durant la socialització (que els teòrics divideixen entre primària i secundària, concepte important però

en el qual no ens podem aturar) pot ser irreversible, però també es pot modificar. D'alguna manera, les teories sociològiques que ens ajuden a entendre les institucions escolars i educatives no deixen d'intentar treure l'entrellat de com socialitza l'escola, si reproduint les desigualtats socials, augmentant-les o neutralitzant-les.

La socialització, doncs, és un procés elemental tant per l'individu com per la societat. I és aquí on rau la importància de l'escola i del seu paper socialitzador i, sobretot, de com el pas per aquesta institució situa després els individus en la societat. És l'escola una institució que ajuda a disminuir les desigualtats o, per contra, les reproduceix? Els tres grans clàssics de la sociologia ja entenien aquest paper fonamental i en parlaven en els inicis d'aquesta ciència. Cal, avui, recuperar-los.

Émile Durkheim (1858-1917), des d'un paradigma funcionalista del qual fou «pare», defineix la societat com un conjunt d'estructures i institucions que mantenen entre elles una forta interdependència funcional. La societat és, doncs, un sistema que tendeix a l'equilibri, l'estabilitat i la continuïtat de l'ordre social. Per aquest autor, l'escola ha de complir necessitats funcionals per a la nova societat industrial (en què, a causa de la divisió social del treball fruit de la industrialització, l'Església i la religió han deixat de tenir el poder de cohesió que exercien). Aquestes necessitats són, doncs, la de ser una institució cohesionadora, classificadora, de poder i de transmissió d'uns continguts culturals legítims, que garanteixi la creació de l'ésser social que permet la conservació de la societat (complint, així, una funció imprescindible). D'aquest autor es desprèn la idea de l'escola com a element socialitzador per excel·lència en la societat moderna.

Talcott Parsons (1902-1979), seguint el corrent funcionalista iniciat per Durkheim, manté que l'escola socialitza sense tenir en compte l'origen social i tracta a tothom igual, al mateix temps que emancipa els nens de la seva identitat particularista familiar. D'aquesta teoria se'n desprèn que l'èxit i el fracàs són individuals, cosa que defineix l'escola com un sistema meritocràtic.

Karl Marx (1818-1883) apunta que l'educació i els sistemes educatius reproduïen les desigualtats de classe i el sistema

d'explotació capitalista, és a dir, que l'escola és una institució de reproducció social de les desigualtats.

Seguint aquesta premissa, el filòsof marxista Louis Althusser (1918-1990) defineix l'escola com un òrgan ideològic de l'Estat que assegura la dominació de classe fent possible el sotmetiment ideològic.

Max Weber (1864-1920) intenta, des de la seva perspectiva interaccionista, actualitzar la teoria de Marx rebutjant la idea de la propietat dels mitjans de producció com a únic determinant de la condició social. Weber centra la seva anàlisi en les idees i els valors com a motor de canvi social.

Marx i Weber, i sobretot la combinació de les seves teories, seran les bases per a moltes de les tesis més contemporànies que tracten la qüestió de les desigualtats a l'escola.

Les teories de la reproducció permeten explicar, com el seu nom indica, quina és la funció de l'escola en relació amb la reproducció social i cultural. En aquest marc trobem la teoria de Pierre Bourdieu (1930-2002) i Jean-Claude Passeron (1930), que posen la cultura en un lloc central a l'hora d'explicar les desigualtats, relegant a un paper secundari les desigualtats econòmiques i optant, per tant, per una visió més weberiana, tot i que la teoria es construeix sobre la hipòtesi marxista de la institució escolar com a ens de reproducció social. Per aquests autors, les institucions educatives afavoreixen els qui ja disposen d'un «capital cultural» propi de les classes altes. Apareix com a concepte bàsic l'*habitus*, el conjunt de comportaments i formes de pensar associats a una determinada classe social. L'escola, doncs, no crea sinó que legitima les desigualtats, ja que s'hi legitima la cultura dominant amagant i neutralitzant les desigualtats de classe i presentant-les com a desigualtats de talent o capacitat.

La teoria dels codis de l'anglès Basil Bernstein (1924-2000) neix de la preocupació d'aquest autor per l'elevat índex de fracàs escolar entre els joves de les classes populars del seu país. Bernstein introdueix conceptes clau a l'hora d'analitzar el problema, com per exemple els *codis*. Aquests són els principis reguladors adquirits tàcitament que seleccionen i integren les significacions pertinents i les seves realitzacions en contextos específics. La socialització orienta de manera desigual cap a l'adquisició de diferents codis que són el resultat de posicions desiguals dins l'estructura social. Aquest fet impedeix que els fills de classe treballadora desenvolupin una bona conducta

en el context escolar en tenir més problemes a l'hora d'adquirir els codis elaborats, cosa que els condueix al fracàs escolar. Aquesta teoria té un postulat molt similar a la de Bourdieu, i totes dues posen èmfasi en la necessitat de focalitzar l'atenció en la transmissió de la cultura, les idees i els valors que es donen a l'escola, i en com aquests són propis de la classe dominant, cosa que genera desigualtats en no sentir-se els alumnes de classe baixa identificats amb la institució escolar.

Julia Varela, a *Sociologia de la educació. Algunos modelos críticos*, resumeix algunes de les teories més importants de la sociologia de l'educació (hauria de ser, també, lectura obligatòria a les facultats de magisteri i formació del professorat) i critica, d'aquestes dues anteriors, que cap no estableix una relació entre l'estructura social i les funcions del sistema educatiu, ja que donen massa autonomia al camp simbòlic i obliden també la relació que existeix entre aquest i el món de la producció. Al mateix temps, els dos autors, com apunta la mateixa Varela, neguen que una crisi del sistema escolar pugui afectar l'estructura social, negant així la possibilitat que s'obrin noves vies cap a la igualtat social des de la institució escolar. Aquesta crítica és força estesa i es considera que tot i ser una anàlisi molt bona del perquè de la reproducció de les desigualtats en l'escola, no dona eines per eradicar la problemàtica que descriu. Aquest fet podria conduir a la idea que és un problema sistèmic de resolució impossible des del camp de l'educació.

Els americans Herbert Gintis (1940) i Samuel Bowles (1939) postulen que existeix una correspondència entre les relacions socials inculcades a l'escola i les relacions socials del treball capitalista, que garanteix el control hegemònic

de les classes dominants i la reproducció capitalista de les desigualtats. S'introdueix així la relació amb el món econòmic, que es critica com a mancança en les teories de la reproducció. El sistema escolar socialitza d'una manera diferenciada, separa el bon estudiant del bon treballador, perpetuant les divisions socials capitalistes.

Baudelot (1938) i Establet (1938) segueixen aquesta línia amb la seva teoria de la doble xarxa. Postulen que el sistema reproduceix una doble xarxa, gens permeable i que inculca diferents socialitzacions. D'una banda trobem la xarxa acadèmica superior per a classes mitjanes (mercat primari de treball) i, de l'altra, la xarxa professional per a classes obreres (mercat secundari de treball). D'això es desprèn que des de l'escola ja es determina el posicionament dels alumnes en la divisió social del treball.

A Espanya, el ja exministre Wert va impulsar una nova reforma educativa, la LOMCE, en què es proposa un itinerari acadèmic i un d'aplicat. Aquesta reforma, a més, preveu l'especialització del centre, fent que els diferents instituts puguin oferir o bé un itinerari o bé l'altre. Aquesta reforma no fa més que posar en evidència i incrementar aquesta doble xarxa de què parlen Baudelot i Establet. Veiem aquí com la sociologia ens ajuda a entendre la problemàtica que això generaria i, fins i tot, la seva intencionalitat. En aquest cas, en la defensa de la introducció de la sociologia en el món educatiu, ens trobem amb una paradoxa i és que l'exministre Wert és sociòleg. Qui sap si això, en realitat, encara fa més evident la intencionalitat d'aquesta llei, que farà incrementar les desigualtats entre individus i fins i tot entre centres, barris i ciutats.

Les teories de la resistència, per la seva banda, argumenten que aquesta reproducció de la cultura dominant que hem descrit no es fa sense oposició i resistència i no és en cap cas un procés unilateral. Aquestes teories comparteixen també un eix principal segons el qual les funcions de l'escola estan directament relacionades amb les exigències del model capitalista i la divisió social del treball; és a dir, amb les relacions d'explotació i dominació. Des d'aquest punt de vista, l'educació és una esfera pública democràtica i en ella es disputen els conflictes per l'hegemonia cultural i ideològica entre dretes i esquerres. L'àula es converteix en un espai on el grup classe pot negar o neutralitzar l'autoritat pedagògica a través de la resistència. El sociòleg britànic Paul Willis analitza l'escola des d'una perspectiva més micro i postula que per a la classe obrera l'escolaritat és un sinònim de tracte infantil i submís, i que el treball precoç s'acaba presentant com quelcom d'alliberador que permet assolir l'estatus d'adult. Aquesta alliberació els condueix també a reproduir la cultura sexista, tradicionalista i racista dels seus pares. Aquests boicotegen les classes en sentir que reben un tracte desqualificant, i desafien l'autoritat pedagògica, una autoritat percebuda com a arbitrària. Aquesta teoria es construeix sobre la idea que cada classe social desenvolupa unes formes culturals específiques (idea estretament relacionada amb l'habitus o els codis), determinades per la seva posició en l'estructura social, que no poden coexistir d'una manera pacífica. Willis, doncs, rebutja la visió de la classe obrera com un grup social passiu i ignorant. Aquesta teoria permet explicar, entre altres coses, per què molts alumnes deixen d'estudiar per anar a treballar: conceben l'escola com un espai gairebé inútil on no se'ls entén i tenen, mentre hi són, una actitud molt desafiant.

Com apuntava al principi, la psicologia ha envaït les escoles. Quan un alumne té una actitud de confrontació constant amb el professorat, fins i tot amb els companys, sembla que tothom busqui una explicació psicològica, i gairebé patològica, en el seu comportament (té problemes a casa, és insegur, és mal educat, no sap gestionar els seus sentiments, etc.) obviat les explicacions que donen teories com la de Willis. Obviar això només condueix a encarar el problema de forma insuficient i a culpabilitzar l'alumne constantment del seu fracàs.

El francès Michel Foucault (1926-1984) reivindica la necessitat d'analitzar els processos i les institucions socials i comparteix la idea de l'escola com un espai social on s'estableixen relacions de poder i de lluita per l'hegemonia social. Recordem que aquest autor centra la seva anàlisi en el poder, que

concep com un factor que es dona en totes les relacions i estructures socials. L'anàlisi de les relacions de poder a l'escola (no només alumne-professor, sinó de tots els agents) es presenta com quelcom molt necessari per treure l'entrellat de moltes de les problemàtiques amb què ens trobem avui dia a les nostres escoles.

A part de sociòloga, sóc actualment professora. La meua experiència en un barri de Barcelona amb alts índexs de fracàs escolar no fa més que reforçar la idea que defensava al principi, i és que cal sociologia. De l'educació, i sociologia en general. En un món on les relacions socials són cada dia més complexes, els agents educatius no podem deixar de banda l'estudi de la societat per entendre millor molts dels fenòmens que apareixen a la institució escolar, que no deixa de ser reflex al mateix temps de la societat. Cal, repeteixo, sociologia a les facultats de magisteri, a les de formació del professorat, cal sociologia en els cursos de formació de docents i cal sociologia a la societat quan analitzem la «salut» del nostre sistema educatiu. Per nosaltres i, sobretot, pel bé de l'alumnat.

Els darrers anys les proves PISA s'han convertit en la mesura per detectar si el nostre sistema educatiu funciona o no. Aquestes proves de competències bàsiques, realitzades per l'OCDE cada tres anys, generen sempre un ampli debat sobre l'educació. Però en aquests debats sovint s'oblida la sociologia. I altres ciències també. I es fa una anàlisi numèrica que porta a un rànquing que obvia moltíssimes qüestions. De fet, no sols els resultats sinó les proves mateixes, no deixen de donar la raó a les teories que hem introduït. Aquestes proves no deixen de premiar els alumnes amb un capital cultural i un discurs determinat. Davant els mals resultats, els governs i la premsa responen que hi ha un problema de nivell a les escoles i la resposta d'aquestes sovint no és altra que invertir temps a fer proves d'aquesta mena perquè els alumnes acabin obtenint més bon resultat i els centres i els països

pugin en el rànquing. Les crítiques a aquestes proves s'han fet extenses i de fet, recentment, un grup de professors a escala mundial ha escrit la *Carta oberta a Andreas Schleicher, OCDE, París* on, entre altres propostes, defensen que són molts els agents educatius que han de tenir veu en l'anàlisi de resultats de les PISA i les seves propostes de millora: «els pares, els educadors, administradors, líders comunitaris, estudiants, i també acadèmics de disciplines com l'antropologia, la sociologia, la història, la filosofia, la lingüística, com també de les arts i les humanitats». A Catalunya, l'Institut Jaume Bofill elabora estudis molt interessants i esclaridors sobre els resultats d'aquestes proves i fa una molt bona radiografia del sistema educatiu català.

Aquest article, doncs, pretén defensar la necessitat de la sociologia i vol donar unes pinzellades d'algunes de les teories més importants del camp de la sociologia de l'educació. Ens hi juguem molt a les escoles i cal encarar la complexitat de la institució escolar i intentar que aquesta sigui un espai de reducció de les desigualtats socials i no d'imposició i reproducció del sistema de classes. Haurem de vigilar, per exemple, amb l'escletxa digital que l'escola podria evitar i que sembla que no ho fa, tema que donaria per a uns quants articles més.

Cal sociologia per tot el que s'ha anat apuntant, i, sobretot, per deixar de culpabilitzar l'alumne i la seva família i començar a apuntar a la institució escolar, la societat i el poder.

El repte és gran, i difícil. Cal una reforma pràcticament des de zero i són molts els agents implicats. Però si girem l'esquena a totes aquestes problemàtiques el resultat serà una escola (i per tant una societat) cada dia més desigual, més injusta i alienant. Per sort, molts professionals i centres ja estan intentant canviar les coses per ser escoles més democràtiques. Aprenem-ne també i construïm xarxes de suport d'agents educatius.

BIBLIOGRAFIA

- Berger, Peter L. (2009). *Invitació a la sociologia*. Barcelona: Herder.
- Cherkaoui, Mohamed (2010). *Sociologie de l'éducation*. París: Presses Universitaires de France.
- Giner, Salvador (coord.) (2003). *Teoría sociológica moderna*. Barcelona: Ariel.
- Varela, Julia (2011). Sociología de la educación. *Algunos modelos críticos*. http://www.ucm.es/info/eurotheo/diccionario/E/educacion_sociologia.htm